

SENOSIOS LIETUVOS
LITERATŪRA
1253-1795

SENOSIOS
LIETUVOS
LITERATŪRA
1253–1795

Sudarė SIGITAS NARBUTAS

LIETUVIŲ
LITERATŪROS
IR TAUTOSAKOS
INSTITUTAS

VILNIUS
2011

UDK 821.172(091)

Se89

Knygos leidimą parėmė

LIETUVOS RESPUBLIKOS KULTŪROS MINISTERIJA

Autoriai: ROMA BONČKUTĖ, TOMASZ CHACHULSKI,
LIUCIJA CITAVIČIŪTĖ, ONA DAUKŠIENĖ, DALIA DILYTĖ,
KĘSTUTIS GUDMANTAS, REGINA JAKUBĖNAS, ULADZIMIR KAROTKI,
GINA KAVALIŪNAITĖ, DAIVA KRIŠTOPAITIENĖ, JOKŪBAS LAUKYS,
ILJA LEMEŠKĪN, LARISA LEMPERTIENĖ, INGĖ LUKŠAITĖ,
KRISTINA MAČIULYTĖ, SIGITAS NARBUTAS, ŽIVILĖ NEDZINSKAITĖ,
ŽANA NEKRAŠEVIČ-KAROTKAJA, DAINORA POCIŪTĖ,
MAGDALENA ŠLUSARSKA, AUŠRA TAMOŠIŪNIENĖ,
SERGEJUS TEMČINAS, EUGENIJA ULČINAITĖ,
ASTA VAŠKELIENĖ, JURGITA ŽĄSINAITĖ-GEDMINIENĖ

Iš lenkų ir rusų kalbų į lietuvių vertė

VANDA KIŠKIENĖ, IRENA SURGĖLIENĖ

Recenzentai

doc. habil. dr. ILJA LEMEŠKIN

doc. dr. EGLĖ PATIEJŪNIENĖ

Redaktorė

DAIVA NARBUTIENĖ

Dailininkas

ROKAS GELAŽIUS

© Autoriai, tekstai, 2011

© Vanda Kiškienė, Irena Surgėlienė, vertimas, 2011

© Rokas Gelažius, apipavidalinimas, 2011

© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011

ISBN 978-609-425-049-1

TURINYS

Pratarmė	9
VIDURAMŽIAI	
Literatūros apžvalga	17
Jono Malalo kronika. 1262 metų chronografas	31
Lietuvos metraščiai	39
Lietuvos metraščių recepcija	47
Pranciškus Skorina	51
Martynas Mažvydas	58
RENEŠANSAS	
Literatūros apžvalga	67
Mikalojus Husovianas	77
Petras Roizijus	83
Jonas Radvanas	89
Mykolas Lietuvis (Venclovas Mikalojaitis)	101
Motiejus Strijkovskis	106
Motiejaus Strijkovskio istoriografijos poveikis ir raida	115
Ivanas Fiodorovas	121
Vasilijus Tiapinskis	127
Radvila Juodasis. Brastos Biblija	131
Jonas Bretkūnas	141
Mikalojus Daukša	148
BAROKAS	
Literatūros apžvalga	159
Motiejus Kazimieras Sarbievijus	179
Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus kūrybos poveikis ir sklaida	188
Simonas Dachas	197
Albertas Kojalavičius-Vijūkas	205

Alberto Kojalavičiaus-Vijūko istoriografijos poveikis ir sklaida	214
Lietuvos jėzuitų teatras	219
Meletijus Smotrickis	227
Konstantinas Sirvydas	236
Danielius Kleinas	241
Samuelis Boguslavas Chylinskis	249
Matas Pretorijus	256
Pranciška Uršulė Radvilienė	261
Juozapas Baka	272
Konstancija Benislavska	279

APŠVIETA

Literatūros apžvalga	287
Periodinės spaudos atsiradimas: Pranciškus Paprockis, <i>Lietuvos kurjeris ir Literatūros žinios</i>	298
Adomas Stanislovas Naruševičius	305
Julianas Ursynas Nemcevičius	313
Felicionas Vikovskis	321
Vilhelmas Kalinskis	329
Mykolas Pranciškus Karpavičius	338
Vilniaus Gaonas	345
Jonas Jokūbas Kvantas. Lietuvių kalbos seminaras	349
Kristijonas Donelaitis	356
Kristijono Donelaičio kūrybos sklaida	364
Asmenvardžių rodyklė	371
Iliustracijų sąrašas	383

MOTIEJUS STRIJKOVSKIS

Motiejus Strijkovskis (Maciej Strykowski, Matthias Striicovius Osos-tevicius, *1547 III 21 Strikove netoli Lodzės (Lenkija)–†apie 1590 greičiausiai Lietuvoje, Jurbarke) – lenkiškai ir lotyniškai rašęs istoriografas, poetas, pirmosios išspausdintos Lietuvos istorijos autorius.

Strijkovskio kūriniai stebina erudicija, tačiau iki šiol nedaug ką tikra žinome apie jo mokslą ir studijas. Abejonių nekelia tai, kad 1553–1561 m. jis mokėsi parapinėje Bžezinų mokykloje. Paskutiniais mokymosi metais jis patyrė sunkią galvos traumą. Per metus atsistojęs ant kojų, 1563 m. Strijkovskis su Poznanės kašteliono Petro Čarnkovskio palyda atvyko į Vilnių. Iš čia jis nebegrižo atgal, o su lietuvių kariuomene patraukė prie rytinių Lietuvos sienų, į karo su Maskva frontą. 1564–1574 m. jis dalyvavo karo veiksmuose prieš Maskvą. 1574 m. Strijkovskis išvyko į Krokuvą, kur dalyvavo karaliaus Henriko Valua vainikavimo iškilmėse. Tų metų pabaigoje jis su Lenkijos pasiuntiniu Andriumi Taranovskiu iškeliavo į Konstantinopolį. 1575 m. grįžęs iš diplomatinės misijos, Strijkovskis kurį laiką praleido Krokuvoje, rinkdamas medžiagą savo istoriniams veikalams, o paskui išvyko į Lietuvą. Nuo 1576 m. jis gyveno Slucke pas kunigaikščius Olelkaičius. Mirus globėjui Jurgiui Olelkaičiui, Strijkovskis 1578 m. pabaigoje ar 1579 m. pradžioje persikėlė į Varnius, buvo globojamas Žemaičių vyskupo Merkelio Giedraičio. 1580 m. istorikas per Liepoją nukeliavo į Karaliaučių, kur baigė tvarkyti savo *Kronikos* tekstą ir galbūt prižiūrėjo jos leidybą. 1582 m. jis grįžo į Žemaitiją. 1586 m. pabaigoje jį randame klebonaujantį Jurbarke. Kadangi po 1590 m. dokumentuose minimas kitas Jurbarko klebonas, manoma kad Strijkovskis ten ir mirė apie 1590-uosius.

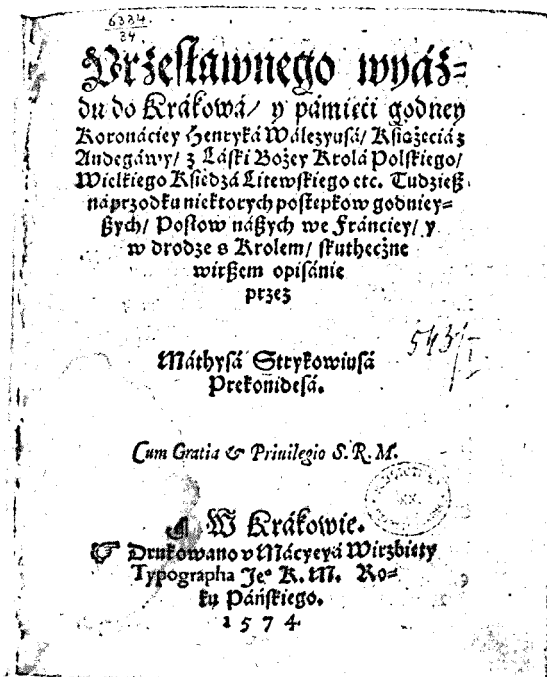
Strijkovskio kūrybinio palikimo būta gausaus ir įvairaus. Ne viskas pasiekė mūsų dienas. Kūrybinę biografiją Strijkovskis pradėjo poezija. Pirmame šiandien abejonių dėl parašymo nekeliančiame kūrinyje autorius eilėmis apdainavo plačiai per Europą anuomet nuskambėjusią lietuvių kariuomenės pergalę Ulos kautynėse 1564 I 24. Ši poema va-

Motiejus Strijkovskis

dinasi Eilės apie pergalę prieš 30 000 maskviškių (*Wiersz o porażeniu 30.000 Moskwy z Kniaziem Piotrem Szoiskim, Woiewodą Połockim w Polu Iwańskim nad Ullą rzeką za sprawą y rządzeniem Jasnie Wielmożnego Pana Jana Mikolaia Radziwiła na Bierzach y Dubingach xiążęcia Hetmana Naiwyszego woisk WXLit y [...] Jasnie Wielkmożnego Pana Hrehora Chodkiewicza Pana Wilenskiego y polnych woisk Hetmana [...] Roku od Zbawiennego Narodzenia Chrystusa Lata 1564*). Ji nebuvo išspausdinta; jos rankraštis 1979 m. buvo surastas Rusų literatūros instituto (Puškino namų) bibliotekoje Sankt Peterburge.

Per dešimtmetį, praleistą Lietuvoje, Strijkovskis parašė kai kuriuos kitus kūrinius, pasirodžiusius vėliau. Prie tokių dera priskirti istorinio, geografinio ir politinio turinio veikalą apie regiono valstybes, 1578 m. Krokuvoje išspausdintą Aleksandro Guagnini'o vardu (*Sarmatiae Europaeae descriptio, quae Regnum Poloniae, Lituaniam, Samogitiam, Russiam, Masoviam, Prussiam, Pomeraniam, Livoniam, et Moschoviae Tartariaeque partem complectitur – Europinēs Sarmatijos aprašymas*,

Motiejus Strijkovskis,
Nuodugnus Henriko
Valua kelionës
į Krokuvą ir jo
atmintino karūnavimo
apdainavimas
(Krokuva, 1574)

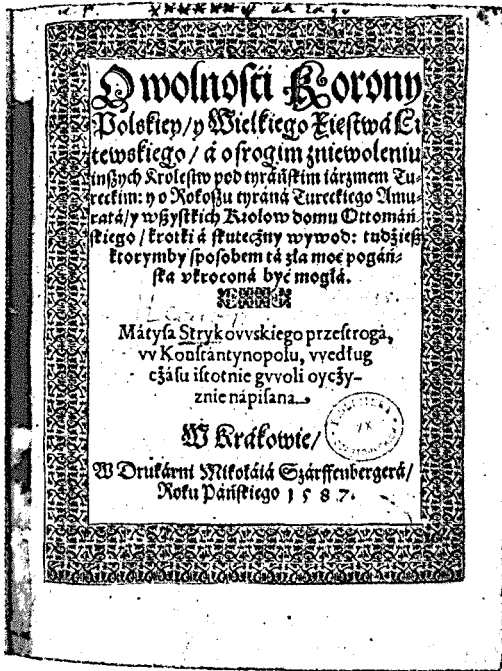
apimantis Lenkijos Karalystę, Lietuvą, Žemaitiją, Rusiją, Mozūriją, Prūsiją, Pomeraniją, Livoniją ir Maskvijos bei Totorijos dalį; dėl plagiato Strijkovskis kreipėsi į karalių Steponą Batorą, o šis specialia privilegija patvirtino jam autoriaus teises). Kitą Lietuvoje sukurtą poemą Strijkovskis 1574 m. publikavo Krokuvoje. Tai buvo *Dorybės šauklys* (*Goniec Cnothy, do Práwycch Sláchćiczow przez Mátysá Strykowiúsá vczyniony* – knygos pavadinimą pateikėme sutrumpintą). Šiame kūrinyje apdainuojama konkreti valstybė – karaliaus Henriko Valua valdoma Abiejų Tautų Respublika. Poetas dėmesį sutelkia į tris pagrindinius jos luomus: karius, arba bajorus, kunigus ir žemdirbius. Nurodęs, kad kiekvieno iš jų dorybę sudaro tam tikrų, tik jiems būdingų prievolių valstybei ir valdovui vykdymas, Strijkovskis toliau plačiai svarsto apie bajorijos reikšmę, kilmę ir pavidalus, arba „dorybes“. Svarbiau-

siu reikalavimu bajorams lyrinis poemos herojus nurodo kilmingųjų prievolę taikos metu siekti mokslo bei išminties, o karo metais – ginti tėvynę. Šį reikalavimą autorius pagrindžia tiek Antikos pavyzdžiais, tiek Lenkijos ir Lietuvos istorija. Pastarąją, apdainuotą priešpaskutinėje šio didelės apimties kūrinio dalyje, galima laikyti pirmąja eiliuota Lietuvos istorija.

Dorybės šauklyje pavaizduota Respublikos praeitis rodo, kad tuo metu Strijkovskis stovėjo tarsi kokioje kryžkelėje. Šiame kūrinyje jis dar didžiuodamasis save vadina lenku ir skiria daug dėmesio gimtojo krašto istorijai. Tuo pat metu jį traukia ir vilioja tiek Lietuvos, tiek kitų kaimyninių valstybių praeitis, andainykštė būklė ir žmonės. Visa tai jis vaizduoja kituose dviejose tuo metu parašytose ir išspausdintose poemose *Nuodugnus šlovingos Anžu kunigaikščio, Dievo malone Lenkijos karaliaus, Lietuvos ir t. t. didžiojo kunigaikščio Henriko Valua kelionės į Krokuvą ir jo atmintino karūnavimo apdainavimas* (*Przesławnego wyjazdu do Krakowa, y pamięci godney Koronáciey Henryká Wálezyusá, Książęsia z Andegawy, z Łaski Bożey Krolá Polskiego, Wielkiego Księdza Litewskiego etc.*) ir *Trumpas, tačiau nuodugnus pasakojimas apie Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos laisvę, o kitų karalysčių, patekusių po turkų jungu, nelaisvę* (*O wolności Korony Polskiej, y Wielkiego Xięstwa Litewskiego, á o srogim zniewoleniu inszych Krolestw pod tyráńskim iárzmem Tureckim*). Tačiau atvykęs į Slucką Strijkovskis atsidėjo išimtinai Lietuvos istorijai. Minėtos *Dorybės šauklio* giesmės, skirtos lietuvių praeičiai, pagrindu jis 1576–1578 m. sukūrė naują, lietuvišku patriotizmu alsuojantį kūrinį – epinę istoriografinę poemą *Apie lietuvių, žemaičių ir rusėnų šlovingos tautos pradžia, giminių kilmę, galybę ir didvyriškus darbus kovų laukuose ir namie* (*O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, išspausdinta 1978). 1579–1580 m. jau Varniuose jis pastarojo veikalo pagrindu parengė *Niekad anksčiau šviesos neregėjusią Lenkijos, Lietuvos, Žemaičių*

Motiejus Strijkovskis,
Trumpas, tačiau nuodugnus
pasakojimas apie Lenkijos
Karalystės ir Lietuvos
Didžiosios Kunigaikštijos
laisvę

čiai ir vėliau į lietuvių imperijos sudėtį įėjusios slavų gentys. Sekdamas kitų kronikininkų pavyzdžiu, Strijkovskis „lietuvių, žemaičių ir rusėnų tautą“ išvedė iš Antikos istoriografams žinomų gepidų ir alanų, o pastaruosius – iš biblinio Gomero. Tokia genezė ne tik atitiko anų laikų mokslo lygį, visuomenės supratimą, bet turėjo taip pat didelės politinės reikšmės, nes visuotinai suprantamu ir priimtiniu ideologiniu pagrindu įrašė LDK tautas į kultūringų Europos tautų šeimą. Grįsdamas senovės lietuvių imperijos politinę tapatybę, kitokią nei kaimyninių valstybių, Strijkovskis pasinaudojo Bychovco kronikos legendine dalimi ir į gepidų senovėje gyventas vietas leido atsikraustyti pabėgėliams iš Romos – legendinio Palemono vedamiems romėnams. Pasak *Kronikos*, tie „romėnai“ nugalėjo vietinius gyventojus ir pradėjo Lietuvos valdovų bei garsiausių didikų dinastijas. Strijkovskis įtaigiai aprašė, kaip „ro-

Kronika

na Lietuvos / Zmodzia / v wsi

tych Wini Kijowskiej / Dostawskiej / Ciesielskiej /
 hufkiej / Dobolskiej / Doborskiej / Pobliskiej / etc. X wozami przywieźć
 mienie y domowe / Drusich / Ukłowskiuch / Pomościuch / y innych kmiot
 Krolestwa Polskiego y Wielkiego Kieństwa Litewskiego przysięgajacych
 Wobacz sformow y gwarantowanego zmuszania pewnych domowow z z
 tych Kijowskich / Litewskich / Moskiewskich / Pruskich / Szwedzkich /
 Kurlandskich / Estonskich / Lituwskich / Kurlandskich / y DLV
 SZA Oryginalow Polskich z innymi / z wielka pilnoscia y wszelkimi
 pracą (Odobienie ośko Dziwion Litewskich y Kurlandskich od
 jakiego przybytu nielubionych) Przez

MACIEJA OSOSTEWICZYNSKIEGO

Wydawca dostawczych wozow / zobona / y ad potrzebę sformow y z toj
 sam prawowidnie domowey starobarnosci wlasnym wynalazkiem /
 przewaznym dochodem / y nakładem nowo wyobrażeniom
 przez wylizni składowane wroci / dż do duszery
 tego Roku 1782.

W naprzec wyspółnie sie tak kolowiet test indykowina
 Cwiczeniarowom gruntemie amowoy.

Ziada y Prinsceum Kone B. S.

Drukowanow Krolewcu u Gier.

M. D. 1782.

Motiejus Strijkovskis, *Kronika*

mėnai“ iš pradžią įsikūrė prie Dubysos ir Nemuno, paskui išplėtė savo valdas visose gepidų-alanų žemėse nuo Baltijos šiaurėje iki Juodosios jūros pietuose ir nuo Narevo bei Bugo vakaruose iki Dnepro rytuose. Atskiruose veikalo skyriuose rašytojas pateikė įsimenančius legendinių ir istorinių valdovų, karvedžių ir kitų senąją Lietuvą garsinusių asmenybių portretus. Čia apdainuojami (*Kronikos* savitumą sudaro tai, kad kūrinys turi nemažai poetinių intarpų nuo keliolikos iki kelių šimtų eilučių) ir aprašomi Palemonas ir Kernius, Montvilas ir Erdvilas, Mingaila ir Skirmantas, Mindaugas ir Vaišvilkas, Šventaragis ir Narimantas, Traidenis ir Gediminas, Algirdas ir Kęstutis, Jogaila ir Vytautas, Švitrigaila ir Žygimantas Kęstutaitis, Kazimieras ir Aleksandras Jogailaičiai, Žygimantas Senasis ir Žygimantas Augustas. Daugiausia vietos

Kronikoje skirta didžiajam kunigaikščiui Vytautui (kone ketvirtadalis viso teksto): jo valdymui, pergalėms ir pralaimėjimams, santykiams su kaimyniniais valdovais ir t. t. Tęsdamas Bychovco kronikos tradiciją, Strijkovskis sukūrė naują įsimenantį Vytauto literatūrinį portretą. Visa tai kalba apie autoriaus troškimą duoti amžininkams sektingą idealaus valdovo paveikslą, o Vytauto laikų Lietuvą jiems nurodyti kaip politinės, karinės, ideologinės ir kultūrinės veiklos tikslą bei siekiamybę. Sprendžiant iš turimų žinių, tokiomis ideologemomis savo veiklą kaip tik ir grindė Strijkovskio amžininkai, kuriems jis dedikavo paskirus *Kronikos* skyrius: Merkelis Giedraitis, Mikalojus Radvila Rudasis, Eustachijus Valavičius, Jonas Kiška, Konstantinas Ostrogiškis, Mikalojus Manvydas-Dorohostaiskis, Kristupas Radvila Perkūnas, Jonas Glebavičius, Povilas Pacas, Jurgis Zenavičius, Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis, Leonas Sapiega ir daugelis kitų Livonijos karo nugalėtojų kartos asmenų.

Sigitas Narbutas

LITERATŪRA

MACIEJ STRYJKOWSKI, *Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi Macieja Stryjkowskiego*, wydanie nowe, będące dokładnem powtórzeniem wydania pierwotnego królewieckiego z roku 1582, poprzedzone wiadomością o życiu i pismach Stryjkowskiego przez Mikołaja Malinowskiego, oraz rozprawą o latopiscach ruskich przez Daniłowicza, pomnożone przedrukiem dzieł pomniejszych Stryjkowskiego według pierwotnych wydań, t. 1–2, Warszawa: Nakład Gustawa Leona Glücksberga, 1846 (²1985); idem, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i domowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani kuszone, ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, opracowała Julia Radziszewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978; idem, *Kronika polska litewska, żmódzka y wszystkiej Rusi Kijowskiej, Moskiewskiej, Siewierskiej, Wołyńskiej, Podolskiej, Podgorskiej, Podlaskiej, 1582*, in: <http://www.epaveldas.lt/vbspi/biDetails.do?biRecordId=33156>.

ZBYŚŁAW WOJTKOWIAK, *Maciej Strykowski – dziejopis Wielkiego Księstwa Litewskiego: Kalendarium życia i działalności*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, 1990; Darius Kuolys, *Asmuo, tauta, valstybė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorinėje literatūroje: Renesansas. Barokas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1992, p. 110–129; Sigitas Narbutas, „LDK istorijos vaizdas Motiejaus Strijkovskio raštuose“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 1998, Nr. 4, p. 229–236; Eugenija Ulčinė, *Lietuvos Renesanso ir Baroko literatūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2001, p. 35–45; Mečislovas Jučas, „Motiejus Strijkovskis – Lietuvos istorikas“, in: idem, *Lietuvos metraščiai ir kronikos*, Vilnius: Aidai, 2002, p. 153–182; Vanda Zaborskaitė, „Renesanso kultūros apraiškos Motiejaus Strijkovskio „Kronikoje““, in: eadem, *Tarp istorijos ir dabarties: Literatūra, atsiminimai, publicistika*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 300–322.